

بین ایرانیان ساکن تر کمستان ازبکستان تمرکز داشت نگارنده نیز
دفعه اولی در تاشکند با مشارالیه آشنائی پیدا کرده راجع بمسائل اجتماعی
ایران مذاکراتی نموده از وضع ایرانیان ساکن قفاز خصوصاً باد کوبه
اطلاعاتی در اختیار او گذاشتم .

بعد از آنکه در آذربایجان شوروی در اواخر آوریل ۱۹۱۹ حکومت
شوراها تشکیل گردید و پس از چندی، قوای روسیه شوروی برای تعقیب
قوای دژنیکن^۱ بیلهوی قشون بماده کرد آذربایجان گیلان بسردستگی
میرزا کوچک خان با آنها تماس حاصل نموده و قرار گذاشتند از
آذربایجان ایران بک حکومت ملی برهبری میرزا کوچک خان
تشکیل گردد آذربایجان ایران ساکن روسیه خصوصاً باد کوبه نسبت
به آزادی ایران علاقه داشتند و پیشرفت آزادی ایران را آرزو مند بودند.
اکثر آنها داخل حزب عدالت بودند ولی سلیقه های مختلفی داشته اند ای
ار آنها بسردستگی آقای یوفها تندرو وارد انزلی شده کنگره اول حزب
اجتماعیون عامیون «عدالت» را در ۲۳ ژوئیه ۱۹۲۰ در انزلی تشکیل دادند.
در همین کنگره دفعه اول اسم سلطان زاده (میکائیلیان) که پدرش
مسلمان و مادرش ارمنی بوده، متولد سلیمان بزبانها افتاد قسمتی تئوری
کنگره را اداره میکرد کمیته مرکزی حزب اغلب از دسته های تندرو
انتخاب شده در همان کنگره تصویب کردند در حکومت گیلان شرکت
نمایند. شرکت هم کردند چون مقصد نگارنده شرح نهضت گیلان
نیست لذا وارد آن نمی شوم ولی عملیات تندروها خود پستی بعضی از

۱- یکی از نرالیهای شد شوری.

زعماي گیلان تولید نا رضایتی نمود و از توسعه انقلاب جلو گیری کرد.
در این موقع مرحوم حیدر عمو اوغلی از باد کوبه ناظر جریان بود در
کنگره شرق که در تاریخ ۵ سپتامبر ۱۹۲۰ در باد کوبه تشکیل شده بود
با اغلب نمایندگان ایران تماس پیدا کرد و نواقص کار را که از سابق
و از دور شنیده و حدس زده بود بیشتر مطلع شد با اشخاص صلاحیت دار
چه از روشنفکران و کارگران ایرانیان باد کوبه و چه از نمایندگان
وارده از ایران جلسات خصوصی تشکیل داده اوضاع انقلاب ایران
و عمل تندروها مورد مطالعه قرار داده بالنتیجه تصمیم گرفتند بر علیه
تندروها اقدامات اساسی و جدی بنمایند در این تصمیم عاقلانه و
خبر خواهانه اشخاص زیر با عمو اوغلی همکاری می کردند .

- ۱- کریم حسن زاده (نیك بین) ۲- میرزا محمد آخوند زاده
- آستارائی ۳- کریم اله عیوض اوف اردبیلی ۴- محمد رسول
- ۵- حسن صبری ۶- نصراله شیخ اوف ۷- سیف اله ابراهیم زاده
- ۸- سلیمان برادر زاده عمو اوغلی ۹- اشرف یوزباش اوف ۱۰- علی
- خانوف و دیگران اسامی آنها فراموش شده است. بعد از چندی نگارنده
نیز از مسافرت برگشته با حیدر عمو اوغلی همکاری نزدیک کردم بعد از
قدمات زیاد بکمک لنین- استالین- اورژینگزه که اغلب با عمو اوغلی
وستی داشتند شعبه شرق بین الملل ثالث توصیه کرد در کمیته مرکزی
حزب عدالت تغییرات بعمل آید در نتیجه سلطان زاده آقای یوفها خارج
ند و رهبری عدالت بمحمد حیدر عمو اوغلی و رفقای هم عقیده او
حول شد .

تکلیف تندروها را هم در گیلان معین نماید بعضی از تندروها از شغل خود
منقصل برخی را بیاد کوبه فرستاد با کوچک خان، احسان اله خان (دوستار)
و خالوقربان نیز ملاقات ها کرد اوضاع را برای آنها شرح داد و ثابت
نمود صلاح انقلاب در این است که متحداً بر علیه ارتجاع اقدام کرده
مرکز را بدست بیاوریم و بعد از آن اختلاف داخلی را حل نمایم .

با نظر مرحوم عمو اوغلی همه موافقت کردند و قرار شد برای
آخرین دفعه باز یک جلسه تشکیل شود .

قبل از آخرین جلسه احسان اله خان بدروغ های ساعدالدوله
فرزند سپهسالار اطمینان پیدا کرده با او همکاری کرده بقصد تصرف تهران
بشپهسوار حمله میکند و در نتیجه خیانت ساعدالدوله عده ای مجاهد
تلف و مهمات بدست دشمن میافتد کوچک خان از این عمل احسان اله
خان کاملاً رنجیده خاطر شد ولی عمو اوغلی بازمه مایوس نشده برای
ائتلاف جدید کرد تا بالاخره میرزا کوچک خان موافقت نمود در ملا
سرای که در چند کیلومتری رشت هست جمع شوند .

عمو اوغلی با سرخوش خالوقربان و رشا خیاط مجاهد وارد ملا
رامیشود میرزا کوچک خان و احسان اله خان نیامده بودند. عمو اوغلی
رفقای اش اظهار تعجب میکنند در این ضمن یکتفر مجاهد کرد آن حدود
خالوقربان اطلاع میدهد که شمارا میخوانند بکشند. نیامدن کوچک
خان و اطلاعات مجاهد سوعظن عمو اوغلی و خالوقربان را زیاد تر میکند
شغول مشاوره میشوند در همین موقع از هر طرف آنها را دسته حسن خان
کش دره ای، زیر شلیک گلوله قرار میدهد و محل مهمانانرا آتش میزند.

مرحوم حیدر عمو اوغلی قبل از تشکیل کمیته مرکزی منقرداً
بنام شخص خود و آذربایجان ایران ساکن روسیه از طریق عشق آباد
اقدام کرد که با مرحوم کلنل محمد تقی خان رابطه برقرار نماید نمایند
عمو اوغلی باز حامت زیاد خود را بمشهد میرساند ولی متأسفانه موقعی
بمشهد میرسد که کلنل محمد تقی خان شهید شده بود .

عمو اوغلی برای برقراری رابطه با مرحوم شیخ محمد خیابانی
مرحوم کر بلائی علی حریری را با چند نفر از طریق قره داغ پیش او
میفرستد متأسفانه آنها نیز دیر تر از موقع به تبریز میرسند و قیام شیخ
محمد خیابانی از بین رفته و بساط آزادی برچیده شده و خیابانی مبارز
حقیقی آزادی نیز شهید شده بود .

بعد از تشکیل کمیته برهبری حیدر عمو اوغلی عده برای کارهای
تشکیلاتی بشهرهای مختلف آذربایجان حرکت کردند . در آن زمان
درارمنستان و گرجستان حکومت شوراها تشکیل نشده بود مأمورین
تشکیلات مزبور مجبور بودند از تبراه به محل مأموریت خود بروند.
کمیته ای که برهبری عمو اوغلی تشکیل گردیده بود سه شعار
اساسی داشت .

- ۱- مبارزه با استعمار و ارتجاع . ۲- تقسیم اراضی . ۳- اتحاد
با تمام آذربایجان ایران .

خود مرحوم حیدر عمو اوغلی بعد از اعزام مبلغین با آذربایجان
فوری با چند نفر بگیلان رفت تا باین دسته های میرزا کوچک خان، خالو
قربان، احسان اله خان. آشتی داده دوئیت را از بین بردارند و در ضمن

بیچاره سرخوش درمحل مهمانی سوخته عمو اوغلی و خالوقربان فرار میکنند، چون عمو اوغلی زیاد بجنگل وارد نبود بعد از چندی از طرف دسته حسین خان کیش دره ای گرفتار میشود ولی خالوقربان موفق بر فرار میشود عمو اوغلی را مثل اسیر از کوما بسومالی میبرند در اشکلین تحویل حسن خان معین الریا که از مردان نامدار جنگل بود می دهند عمو اوغلی را هر چند ساعت یکجا نگه میداشتند تا دوستان او نتوانند در آزادی او بکوشند.

در نقشه قتل مرحوم عمو اوغلی کاپک آلمانی میرزا اسماعیل خان همشیره زاد کوچک خان دخالت داشتند ولی کار با دخالت مستقیم حسن خان معین الریا کیش دره ای انجام شد بالاخره آن مرد دلبر و فداکار مجاهد رشید، مدیر، عالم، آزادیخواه حقیقی با حیل و تدبیر با نقشه آزادیخواهان حسود در پائین سال ۱۳۰۰ شمسی در سن ۴۳ سالگی بعد از ۲۸ سال خدمات وطن پرستانه کشته شد.

با کمال تأسف در این عمل میرزا کوچک خان نیز لیکه دار گردید خود کوچک خان چقدر در این عمل زیم دخل بود بطور روشن و قطعی آشکار نیست آنچه از جریان کار و اطلاعات مختلف بدست می آید شاید دستور عمل کشتن را هم خود کوچک خان نداده باشد ولی از نقشه گرفتاری سابقه داشته است چنانچه بعد از گرفتاری حیدر خان دسته کوچک خان برشت هجوم آورده کمیته حزب عدالت را زیر آتش میگیرند. نصراله شیخ اوف رئیس کمیته ارباب زاده و یکنفر دیگر را (از فرار سرخی میرزا عبدالغنی) کشتند چندین نفر از جمله حسن ضیاء

ولی آزادیخواهان حقیقی همه او را ستوده و برای او احترام زیاد قائل بودند چنانچه اغلب ستارخان، بگفته (آنچه حیدر خان بگوید همان است).

عارف شاعر مشهور حیدر خان را چکیده انقلاب نامیده. آقای محمد قزوینی حیدر عمو اوغلی را بشرح زیر تعریف میکند: مردی بود شجاع، فوق العاده باتهور، پر دل نترس جانفش راهمیشه در کف داشت از مواجبه بامر گ باکی نداشت.

در جلد اول قیام کلذل بنام «انقلاب بی رنگ» تألیف م. س. علی آذری حیدر عمو اوغلی چنین ستوده شده است: مهندس برق از پیشروان جنبش مشروطیت (چکیده انقلاب) ایران سراسر زندگی این مجاهد رزم جو در خدمت ملت ایران سپری شد و سر انجام پاشاره دشمنان آزادی مشروطیت ایران در آن شب تیره مخفیانه مقتول گردید نگارنده بکمک عده ای در سال ۱۳۲۳ کتابخانه ای بنام حیدر عمو اوغلی تأسیس کرد در حدود دو هزار جلد کتاب تهیه کرده مورد استفاده مردم قرار داد ولی بعد آنها را با ذریعگان انتقال داده قصد تأسیس کتابخانه عمومی بنام آن مرحوم را داشتم ولی متأسفانه کتابهایی که در استان داری بود آنها تکیه ارزش زیاد داشت حیث و میل شد و مابقی بقاضای اینجانب بکتابخانه ملی تریبیت انتقال داده شد.

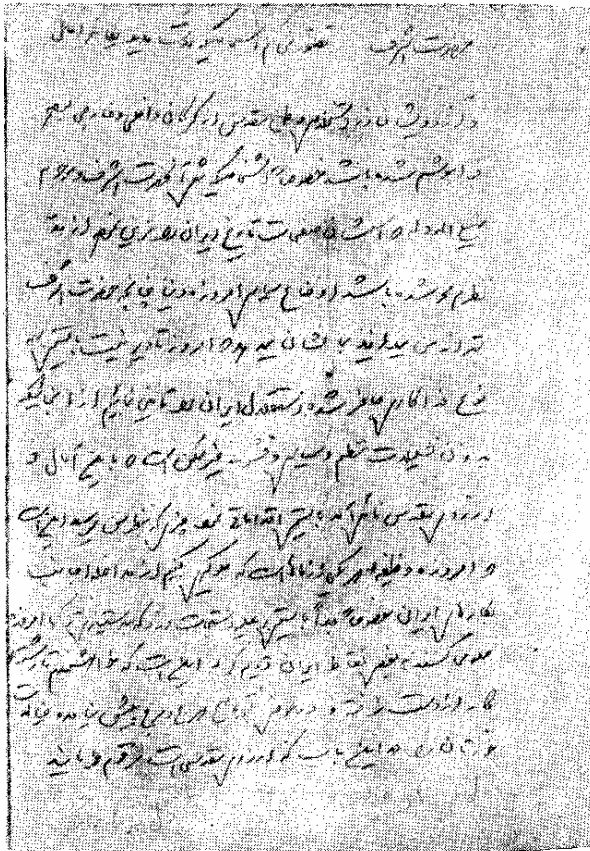
عمو اوغلی در همه جا و همه وقت برای استقلال و آزادی ایران میکوشید هیچوقت ملت ایران و استقلال او را فراموش نمیکرد چنانچه در نامه ای که در ۱۹۲۱ میلادی بمرحوم مخبر السطنه نوشته عیناً گراور آن درج میشود:

حسین موسی زاده، رحیم و دیگران را اسیر کرده بجنگل بردند و با آنها مثل دشمن رفتار کردند یکی از اسرا میگفت ما هر چه از مر حوم نصراله شیخ اوف تقاضا کردیم از خود مدافعه نمائیم بسا اسلحه با مهاجمین مبارزه نمائیم اورا ضعیف نشد و گفت عمو اوغلی رهبر ما بدستور نداده است.

هر نگارنده ای اگر بخواید فعالیت حیدر عمو اوغلی را بنویسد باید کتاب مفصل برشته تحریر در آورده چون مر حوم عمو اوغلی چنانچه خودش نوشته است از سن شانزده سالگی وارد جریان سیاست بوده و در همه جا کارهای حساس و پر خطری انجام داده است.

مرحوم علیزاده که عضو عالی رتبه داری و از سردستانان مجاهدین تبریز بود بقاضای اینجانب شرح حال حیدر عمو اوغلی را نوشته در آخر اظهار نظر مینماید. (بعقیده نگارنده در تاریخ انقلاب مشروطه ایران اگر بدیده انصاف بنگریم مر حوم عمو اوغلی فاضلترین، رشیدترین و پیا کدما نترین سران انقلاب ایران محسوب میشود و اگر بیکروز ملت ایران مثل سایر ملل از خادمین خود قدرشناسی نماید جا دارد مر حوم عمو اوغلی را در ردیف اول قرار داده مجسمه آن مرحوم را در ردیف صنایع الدوله، حاج میرزا ابراهیم، حبیبانی، ستارخان و امثال او در مقابل مجلس شورای ملی نصب نماید).

مرحوم علیزاده روح شما شاد باد. نایبیکه مجسمه حیدر عمو اوغلی و امثال او را جلو مجلس نصب نمودند، بلکه از تعریف آنها هم خوششان نمی آید. حتی عده ای از همکاران او که در مجلس بودند اسمی از او نبردند.

قهرای احترام رهبران بهترین نمونه احترام خلق نسبت بانان است چنانچه خلق نسبت بهستارخان اشعار که زبان حال خودشان باشد سرودند نسبت بهمو اوغلی نیز اشعار زیادی بین خلق شهرت دارد برای نمونه چند بیت زیر نوشته میشود :

(حیدر عمو اوغلی حقیقته دیلن خلق سوزلری)

۱- عمو اوغلی گلدی خویا خویلولارا قسار قویا
یتیم لرین قارنی دویا یاشاسون گوزل عمو اوغلی

***

۲- عمو اوغلی مینوب فایتونا طومار ویروب اوزاتینا
چورک ینوب یوز آلتینا یاشاسون گوزل عمو اوغلی

***

۳- راستا بازارلار راستی گلور مجاهد دسته سی
عمو اوغلی دور سر کرده سی یاشون گوزل عمو اوغلی

***

ملتی نین قهرمان اوغلی ایران

آدی حیدر خان معروف عمو اوغلی

او زماندان که تانیدیم من سنی

سنین محبتین جلب ایتدی منی

اونو تمام سنی من هیچ بیر زمان

افسوس تیز اولدین وطنه قریبان

آزادلیق ایچون زحمتلر چکدین

آزادلیق باغیندا آغا جلالر اکدین

۴۴

ویردین خلغمزه آزادلیق درسین
گزسین دولانسین میوه سین درسین
آذربایجان انجمنی تشکیل اولاندا
بیرنجی مؤسس سن اولدین اوندا
برق ایشلرینی بیلمگ جهتنه
برقی حیدر خان دیدیلرسنه
بمبارلار دوزتدین خائنلره سن
تا مستبدلرین نسلین اوزه سن
تبریزدن مرندنه امانت گیتدی
او بمبی حیدر خان تهیه ایتدی
خدمتلروی دیمگه عزیز حیدر خان
عمرلر لازم دور بویوک بیر زمان
گیچر روزگار اسر کولکلسر

سنین خدمتترین آخر بیله لر
خلاصه حیدر عمو اوغلی از پیش تازان آزادی ایران از پیش قدمان
چنیش خلق از دلاوران طبقه محروم ایران است . از جوانی پامعرا که
میگفارد میدانند چه میکنند و چه باید بکنند هدف خود را از دیده دور
نمیدارد بادشمن نمیسازد و دل سرد نمیشود انزوا نمیگزیند پیش میرود
از پس خود نمیگردد پس از چهل و سه سال که نیم بیشتر آن بتکافو و
حرکت جهت آزادی گذشته یکخانه خشت و گلی هم فراهم نمیکند
فرصت ازدواج نمییابد سرشار از عاطفه پابصحنه مبارزه میگفارد پا کباز
جان میدهد و نام خود را تا ابد قرین افتخار میسازد .

۴۵

مادر حیدر عمو اوغلی زهرا خانم - پدر حیدر عمو اوغلی میرزا علی اکبر انصار باقرخان سالار ملی یکی دیگر از قهرمانان آزادی

حیدر عمو اوغلی در سن جوانی
با شش نفر از دوستان

حیدر عمو اوغلی در غروسی با اقوام

[عکس ها در 4 صفحهء کتاب آمده بوده اند]

[گاه روزانه ها ... 1](#) [گاه روزانه ها ... 2](#) [گاه روزانه ها ... 3](#) [گاه روزانه ها ... 4](#) [گاه روزانه ها ... 5](#) [گاه روزانه ها ... 6](#) [گاه روزانه ها ... 7](#)